

श्यावाश्व आत्रेयः। १-४, ११-१६ मरुतः, ५-८ तरन्तमहिषी शशीयसी, ९ वैददश्विः पुरुमीळहः, १० वैददश्विस्तरन्तः, १७-१९ दाभ्यो रथवीतिः । गायत्री, ३ निचृत्, ५ अनुष्टुप्, ९ सतोबृहती ।

के ष्ठा नरः श्रेष्ठतमा य एकैक आयय। परमस्याः परावतः ॥ ५.०६१.०१

श्रेष्ठतमाः- अत्यन्तोत्तमाः । नरः- नेतारः । के । स्थ- भवथ । एक एकः- प्रत्येकम् । परमस्याः परावतः- श्रेष्ठादूरदेशात् । आयय- आगच्छथ ॥१॥

क्वोऽश्वाः काभीशवः कथं शेक कथा यय। पृष्ठे सदो नसोर्यमः ॥ ५.०६१.०२

वः- युष्माकम् । अश्वाः- तुरगाः । क्व- कुत्र । अभीशवः- बन्धनरज्जवः । क्व । कथम् । शेक- शक्ता भवथ । पृष्ठे सदः- अश्वपृष्ठेष्वासीनाः । नसोर्यमः- नासिकानियमितारः । अश्वानां पलायनप्रतिबन्धकारिण इति सायणः । अयमाधिभौतिकोऽर्थो भवितुमर्हति । आध्यात्मिके तु मरुतः प्राणाः । अश्वास्तेषां नानाप्रणाल्यः । नसोर्यमा इत्यस्य प्राणायामकारका इत्यर्थः । कथा- कथम् । यय- गच्छथ ॥२॥

जघने चोद एषां वि सक्थानि नरो यमुः। पुत्रकृथे न जनयः ॥ ५.०६१.०३

एषाम्- एतेषामश्वानाम् । जघने । चोदः । प्रेरिका कशा । पुत्रकृथे- पुत्रोत्पादनाय । जनयः- जायाः । न- इव । नरः- मरुतः । सक्थानि- अश्वारोहणे निमित्ते ऊरुप्रदेशान् । वि- विविच्य । यमुः- नियच्छन्ति ॥३॥

परा वीरास एतन मर्यासो भद्रजानयः। अग्नितपो यथासथ ॥ ५.०६१.०४

वीरासः- वीराः । मर्यासः- पुरुषाः । भद्रजानयः- मङ्गलजन्मानः । परेतन । यथा । अग्नितपः- अग्निदग्धाः पलायन्ते तथा । असथ- भवथ ॥४॥

सनत्साश्वं पशुमुत गव्यं शतावयम्। श्यावाश्वस्तुताय या दोर्वीरायोपबर्बृहत् ॥ ५.०६१.०५

या । श्यावश्चस्तुताय- प्राणाश्चस्तुताय । वीराय- वीर्यसम्पन्नाय । दोः- भुजम् । उपबर्बृहत्- दानार्थं
विस्तृतवती । सा । साश्व्यम्- सप्राणम् । पशुं गव्यम्- चिद्रश्मिम् । शतावयम्-
प्रभूतरक्षाशक्तियुक्तम् । सनत्- यच्छतु ॥५॥

उत त्वा स्त्री शशीयसी पुंसो भवति वस्यसी । अदेवत्रादराधसः ॥ ५.०६१.०६

उत- अपि च । त्वा- भवन्तम् । शशीयसी- प्रशंसन्ती । स्त्री- नारी । अदेवत्रा- दिव्यव्रतारक्षकात् ।
अराधसः- लोभिनः । पुंसः- पुरुषात् । वस्यसी- अदर्शना । वस आच्छादने । भवति ॥६॥

वि या जानाति जसुरि वि तृष्यन्तं वि कामिनम् । देवत्रा कृणुते मनः ॥ ५.०६१.०७

या । जसुरिम्- पीडितम् । तृष्यन्तं कामिनम्- आशावन्तम् । वि- विशेषेण । जानाति । सा मरुत्पत्नी
रोदसी । देवत्रा- देवेषु मरुत्सु । मनः- चित्तम् । कृणुते- करोति ॥७॥

उत घा नेमो अस्तुतः पुमाँ इति ब्रुवे पणिः । स वैरदेय इत्समः ॥ ५.०६१.०८

उत- अपि च । नेमः- भवदर्धः । पुमान्- पतिर्मरुत् । युवा स मारुतो गण इत्यादिषु मरुतामेकत्वं
यथा भवति तथात्रापि पुंशब्देन मरुद्गणो गृह्यते । अस्तुतः- पूर्णतया न स्तुतः । इति । पणिः-
स्तोताऽहम् । ब्रुवे- वदामि । सः । वैरदेये- वीर्यवदाने । समः ॥८॥

उत मैऽरपद्युवतिर्ममन्दुषी प्रति श्यावाय वर्तनिम् ।

वि रोहिता पुरुमीळ्हाय येमतुर्विप्राय दीर्घयशसे ॥ ५.०६१.०९

उत- अपि च । मे- मह्यम् । युवतिः- तरुणी । ममन्दुषी- तुष्यन्ती । श्यावाय- प्राणाश्वाय ।
वर्तनिम्- मार्गम् । अरपत्- अलपत् । रोहितौ- अश्वौ । पुरुमीळ्हाय- प्रभूतसुखाय । दीर्घयशसे-
कीर्तिमते । विप्राय- मेधाविने । वि येमतुः- धृतवन्तौ ॥९॥

यो मै धेनूनां शतं वैददश्चिर्यथा ददत् । तरन्त इव मंहना ॥ ५.०६१.१०

मंहना- महान्ति । तरन्त इव- यच्छन्त इव । मे- मह्यम् । धेनूनां शतम्- अनन्तधेनूः । वैददधिः-
ज्ञातप्राणः । यथा- इव । यः । ददत्- ददौ । तं स्तौमि ॥१०॥

य ई वहन्त आशुभिः पिबन्तो मदिरं मधु । अत्र श्रवांसि दधिरे ॥ ५.०६१.११

ये । ईम्- इदानीम् । आशुभिः- अश्वैः । वहन्ते- उह्यन्ते । मदिरम्- आनन्दकरम् । मधु- रसम् ।
पिबन्तः- अनुभवन्तः । अत्र- अस्मिन् देवयजनदेशे । श्रवांसि- श्रुतीः । दधिरे- धृतवन्तः ॥११॥

येषां श्रियाधि रोदसी विभ्राजन्ते रथेष्व । दिवि रुक्म इवोपरि ॥ ५.०६१.१२

येषाम् । श्रिया- लक्ष्म्या । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । अधिष्ठिते । रथेषु । आ- आभिमुख्येन ।
विभ्राजन्ते- प्रकाशन्ते । दिवि- नभसि । उपरि । रुक्म इव- सूर्य इव राजन्ते ॥ १२॥

युवा स मारुतो गणस्त्वेषरथो अनेद्यः । शुभंयावाप्रतिष्कृतः ॥ ५.०६१.१३

युवा- तरुणः । सः । मारुतो गणः- मरुद्गणः । त्वेषरथः- दीप्तरथः । अनेद्यः- अनिन्द्यः । शुभंयावा-
शोभनगमनः । अप्रतिष्कृतः- अप्रतिगतः ॥१३॥

को वेद नूनमेषां यत्रा मदन्ति धूतयः । ऋतजाता अरेपसः ॥ ५.०६१.१४

यत्र- यस्मिन् स्थाने । धूतयः- कम्पयितारः । ऋतजाताः- प्रकृतिनियतिभूतसत्यजाः । अरेपसः-
अदोषाः । मदन्ति- तुष्यन्ति । तत् स्थानम् । एषाम्- एतेषां मरुताम् । नूनम्- निश्चयेन । कः ।
वेद- जानाति ॥१४॥

यूयं मर्तं विपन्यवः प्रणेतार इत्था धिया । श्रोतारो यामहूतिषु ॥ ५.०६१.१५

यूयम् । मर्तं- मर्त्यम् । इत्था- एवंविधया । धिया- बुद्ध्या । प्रणेतारः । विपन्यवः- मन्त्रकामाः ।
यामहूतिषु- सद्गतये आह्वानेषु । श्रोतारः ॥१५॥

ते नो वसूनि काम्या पुरुश्चन्द्रा रिशादसः । आ यज्ञियासो ववृत्तन ॥ ५.०६१.१६

ते- अमी मरुतः । रिशादसः- शत्रुनाशकाः । यज्ञियासः- पूज्याः । पुरुश्चन्द्राः- प्रभूताह्लादकाः ।
नः- अस्मभ्यम् । काम्या- काम्याः । वसूनि- सम्पदः । आ ववृत्तन- आवर्तयन्तु ॥१६॥

एतं मे स्तोममूर्ख्ये दाभ्याय परा वह । गिरौ देवि रथीरिव ॥ ५.०६१.१७

एतम्- इमम् । मे- मम । स्तोमम्- मन्त्रम् । ऊर्ख्ये- हे रात्रि । दाभ्याय- दर्भस्थाय
लब्धदृढभूमिकायेति भावः । परा वह- आवह । देवि । रथीरिव- रथी रथमिव । गिरः-
मन्त्रानावह ॥१७॥

उत मे वोचतादिति सुतसोमे रथवीतौ । न कामो अप वेति मे ॥ ५.०६१.१८

सुतसोमे- रसनिष्पादके । रथवीतौ- रंहणानुभूतियुक्ते इन्द्रे । मे- मम । कामः- इच्छा । न अपवेति-
नापगच्छति । इति । मे- माम् । वोचतात्- ब्रूहि ॥१८॥

एष क्षेति रथवीतिर्मघवा गोमतीरनु । पर्वतेष्वपश्रितः ॥ ५.०६१.१९

रथवीतिः- रंहणानुभूतियुक्तः । मघवा- इन्द्रः । पर्वतेषु- गिरिमेघाद्युपलक्षितजडशरीरम् । अपश्रितः-
आश्रितः सन्नेव । गोमतीः- चिद्रश्मियुक्ता मूलशक्तिधाराः । अनु- अनुसृत्य । एषः- अयम् । क्षेति-
निवसति ॥१९॥